

Peşte'de Osmanlı Şehbenderliğinin Kuruluşu ve Peşte Şehbenderleri

Müslimen ABACI GEZER

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara

E-Mail: msmlnabaci@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5848-5256

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17.11.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 24.02.2025

ÖZ

ABACI GEZER, Müslimen, **Peşte'de Osmanlı Şehbenderliğinin Kuruluşu ve Peşte Şehbenderleri**, CTAD, Yıl 21, Sayı 42 (Bahar 2025), s. 285-317.

Bu makale, Peşte'de Osmanlı şehbenderliğinin kurulması ve Peşte şehbenderlerinin prosopografik analizine odaklanmaktadır. Osmanlı hariciyesinin yurtdışı teşkilatının genişlediği Tanzimat döneminde, 1855'te Peşte'te Osmanlı vatandaşlarının ve tüccarlarının hukukunu korumak için bir şehbender tayin edildiyse de Orta Avrupa'nın her bakımdan ama en çok da siyasi olarak önemli şehirlerden birisi olan Peşte'de Osmanlı şehbenderliğinin tesisi 1868'de Ali Nizamî Bey'in tayiniyle gerçekleşmiştir. Bu tarihten İmparatorluğun yıkılışına kadar geçen süre zarfında on iki Osmanlı diplomatı başşehbender olarak görev yapmış ve Türk-Macar ilişkilerini geliştirmiştir. Peşte'deki Osmanlı şehbenderlerinin prosopografik analizi yapıldığında bunların sadece Osmanlı bürokrasisinin çeşitli kademelerinde görev yapmış paşazadeler gibi köklü ailelerin çocukları olmayıp içlerinde sosyal statüleri itibarıyla orta sınıf memur ailelere mensup olanların da bulundukları görülür. Hepsinin ortak noktası şüphesiz iyi bir eğitim almış olmalarıydı, ancak kimi modern eğitim kurumlarında kimi ise medreseler gibi klasik eğitim kurumlarında eğitim

görmüşlerdir. Aldıkları eğitimi tamamlayacak şekilde Bâbîâlî Tercüme Odası ve sair Hariciye Nezareti bürolarında mülazemetle kariyerlerine başlayan Peşte'nin müstakbel şebhenderleri, bu makama tayin olmadan önce de hatırı sayılır bir diplomasi tecrübesi edinmişlerdi. Birçoğunun Peşte başşebhenderliği sonrasındaki kariyeri de Osmanlı hariciyesinde devam etmiş, orta elçilik yahut büyük elçilik yapmışlar, hatta Mahmud Esad Paşa gibi vezir rütbesine kadar yükselmişlerdi. Osmanlı bürokrasisindeki uzmanlaşmaya karşın, kariyerlerine mülkiyede devam edenler de mevcuttu. Ancak Peşte şebhenderliği, Ahmed Muhtar (Mollaoğlu) Bey'in kariyerinin gösterdiği üzere, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi hariciyesine diplomat yetiştiren bir makam olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hariciyesi, Osmanlı şebhenderleri, Budapeşte, Budapeşte şebhenderliği, prosopografik analiz.

ABSTRACT

ABACI GEZER, Müslimen, **Establishment of the Ottoman Consulate and Consul-Generals in Budapest**, CTAD, Year 21, Issue 42 (Spring 2025), pp. 285-317.

This article focuses on the establishment of the Ottoman Consulate in Pest and the propopographical analysis of the Consul Generals. During the Tanzimat era, when the Ottoman foreign service was expanding, a consul was appointed in Pest in 1855 to protect the rights of Ottoman citizens and merchants, but it was not until 1868, with the appointment of Ali Nizamî Bey, that the Ottoman consulate was established in Pest, one of the most important cities in Central Europe in all respects, but most importantly politically. From this date until the fall of the Empire, twelve Ottoman diplomats served as Consul Generals and improved Turkish-Hungarian relations. A prosopographical analysis of the Ottoman consuls in Pest reveals that they were not only the offspring of well-established families, such as the pashazades who served in various offices of the Ottoman bureaucracy, but they were also members of middle-class civil servant families in terms of their social status. What they all had in common was undoubtedly a good education, but some of them were educated in modern institutions, while others were educated in classical institutions such as madrasas. Having begun their careers as mulazemets in the Bâbîâlî Tercüme Odası and other offices of the Ministry of Foreign Affairs to complement their education, the future Consul Generals of Pest had already acquired considerable diplomatic experience before being appointed to this post. Many of them continued their careers in the Ottoman foreign service after becoming consuls in Pest, serving as ambassadors and even rising to the rank of vizier, such as Mahmud Esad Pasha. Despite the qualification in the Ottoman bureaucracy, there were also those who continued their careers in the civil service. However, as Ahmed Muhtar (Mollaoğlu) Bey's career demonstrates, the

Pest consulate should be seen as a post that trained diplomats for the Ottoman and Republican foreign service.

Keywords: Ottoman foreign service, Ottoman consuls, Budapest, Consul Generals in Budapest, prosopographical analysis.

Giriş

Devletlerin dış politikalarını yürüttükleri araçlardan birisi olarak tanımlanan diplomasi, bu mesleği icra eden diplomatlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu yargı, bürokrasinin uzmanlaştığı ve rasyonelleştiği XIX. yüzyıl için de geçerlidir. Makamlar her ne kadar kurumsallaşmışsa da makam sahiplerinden büsbütün bağımsızlaşmış değillerdir. Bu nedenle, iş ve işi icra eden birlikte düşünülmeli, bir arada incelenmelidir.

Bu tespitten hareketle elinizdeki makale Peşte'deki (Budapeşte) Osmanlı şehbenderlerini merkeze alarak, Macaristan'da Osmanlı diplomasisini yürüten diplomatlara odaklanıyor. Şehbenderlikler, Osmanlıların daimî diplomasiye yönelik ilk tecrübelerinde kilit öneme sahip kurumlardır. Şehbenderler, bulundukları şehirlerde Osmanlı tüccarının ve tebaasının haklarını korumuş, yalnızca ticarî ve hukukî meselelerle ilgilenmemiş, aynı zamanda diplomatik ve askerî meseleler hakkında kaleme aldıkları raporlarla Osmanlı dış politikasının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu görevleri sırasında edindikleri meslekî tecrübeleri onları potansiyel elçi adayı yapmıştır. Bu nedenle, Osmanlı şehbenderleri üzerine yapılacak araştırmaların Osmanlı hariciyesinin oluşumu, işleyişi ve kadroları hakkında bilinenleri derinleştireceği söylenebilir. Bu makalenin araştırma problemini de bu iddiadan hareketle, Orta Avrupa'nın her bakımından ama en çok da siyasî olarak önemli merkezi Peşte'de Osmanlı şehbenderliğinin tesisi ve buraya tayin edilen şehbenderlerin prosopografik analizi oluşturmaktadır. Tarihçiliğimizde az kullanılan yöntemlerden birisi olan prosopografi kısaca tarihteki bir grup aktörün ortak birtakım özelliklerinin, yaşamlarının kolektif bir çalışma yoluyla araştırılması şeklinde tanımlanır.¹ Prosopografi, çeşitli arka plan özelliklerine sahip bireyler arasındaki benzerlikleri araştırma imkânı sunar ve belirli kişilere dair bilgilere ulaşmanın zor olduğu durumlarda, belirli gruplara ait tüm ilgili biyografik verileri sistematik bir şekilde bir araya getirerek analiz yapmaya olanak tanır.²

¹ Lawrence Stone, "Prosopography", *Daedalus*, Cilt 100, Sayı 1, 1971, s. 46.

² D. Crystal Coles, F. Ellen Netting ve M. Katherine O'Connor, "Using Prosopography to Raise the Voices of Those Erased in Social Work History", *Affilia*, Cilt 33, Sayı 1, 2018, s. 86.

Bu makalede Peşte'deki Osmanlı şehbenderleri esas olarak üç yönüyle incelenecektir: Aileleri ve eğitimleri, Peşte'ye tayin edildikleri tarihe kadar kariyerlerinin gelişimi ve Peşte'den sonraki kariyerleri. Böylelikle, Osmanlı bürokrasisinin uzmanlaştığı, hariciye teşkilatının geliştiği bir çağda, Peşte'deki Osmanlı şehbenderlerinin prosopografik analizi ile “Osmanlı diplomatı kimdir?” sorusuna cevap aranacaktır. Bu arayışın temel kaynakları Şehbenderlik Defterleri³ ve Osmanlı memurlarının kariyerlerini takip etmeye izin veren sicil kayıtlarıdır.⁴

“Osmanlı şehbenderi kimdir?” sorusuna cevap aramadan önce, elinizdeki makalede evvela daimî diplomasiye geçiş sürecinde şehbenderliklerin yeri ve önemine işaret edilecek, daha sonra ise Peşte Şehbenderliği bir örnek vaka olarak ele alınacaktır. Osmanlı şehbenderlikleri üzerine yapılan çalışmaların günden güne artıyor olmasına rağmen Peşte Şehbenderhanesini kuruluşu ve teşkilatı bakımından inceleyen bir monografi bulunmamaktadır.⁵ Elinizdeki

³ Şehbenderlerin tayin kayıtlarının bulunduğu defterler, H. 1217-1330 / M. 1802-1911 tarihleri arasını kapsayacak şekilde üç adettir. Şehbenderlikler hakkında önemli malumat sağlayan bu defterler üzerine şimdiye kadar yalnızca bir adet çalışma yapılmıştır: 1880-1899 tarihlerini kapsayan 2 numaralı defter, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde 2022 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bk. Beyza Uzun, *A[DVNS-ŞHB.d (1899-1900/H.1317)] 2 Numaralı Şehbenderlik Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022. Bahsedilen tezde kimi isimler, şehirler ve tarihler yanlış okunmuş olduğundan dikkatle kullanılması gerekir.

⁴ II. Abdülhamid Dönemi'ne kadar personel dosyaları belli bir merkezde değil, farklı kalemlerde dağınık halde bulunmaktaydı. Abdülhamid döneminde bu karışıklığa çözüm bulunmuş ve 1879'da Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştur. Bouquet'in ifadesi ile “devlet ilk kez bellek dürtüsü veya askeri teşkilat ya da bütçe amaçları dışında kendi adamlarıyla ilgilenmektedir: Burada amaç bu görevlileri daha iyi tanımak ve onların hâl tercümelerini karar alma ve yönetimde bir araç haline getirmektir”; bk. Oliver Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 71. Bu komisyon 1896'da lağvedilerek yerini Me'mûrîn-i Mülkiyye Komisyonuna bırakacaktır. Bahsedilen komisyondaki belgeler günümüzde Osmanlı Arşivi'ndeki Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d) fonunda bulunmaktadır. Hariciye Nezaretinin sicil şubesi ise 1888'de oluşturulmuştur. Günümüzde Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval Müdüriyeti Evrakı (HR.SAİD) olarak Osmanlı arşivinde mahfuzdur. Her iki evrakta da memurların ailesinin nereden geldiği, babasının ismi, babasının görevi ve varsa rütbeleri, nerede doğdukları, nerede okudukları, göreve kaç yaşında nerede başladıkları, tayin ve azilleri, liyakat ve ehliyet tecrübeleri ve vefat tarihleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Sicill-i Ahvâl Komisyonu hakkında bk. Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi*, Der Yayınları, İstanbul, 2004. Sarıyıldız'ın eserine ek olarak Bouquet'in “Sultanın Paşaları” isimli eseri de bizlere bahsedilen komisyon hakkında bilgi vermektedir: s. 55-119.

⁵ Konu hakkında henüz yayımlanmamış iki adet bildiri bulunmaktadır: Selda Kılıç, “Macaristan'daki İlk Şehbenderlik ve Peşte Şehbenderi Feridun Bey”, *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman*, Budapeşte, Macaristan, 2016; Musa Kılıç, “Osmanlı Devleti'nin

makale ikinci başlığıyla bu eksiği tamamlamak üzere de cüzi bir katkı sağlayacaktır.

İmparatorluğun Daimî Diplomasiye Geçiş Tecrübesinde Şebbenderlikler

Yeniçağlar boyunca Osmanlılar daimî diplomasinin pratiklerini benimsememiş, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa devletleri birbirlerinin başkentlerinde ve İstanbul'da elçilikler tesis ederken, diplomasisini çoğunlukla başkent İstanbul'da, gerektiğinde ise *ad hoc* elçilikler marifetiyle yürütmüştür. Osmanlılar, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa siyasetini takip etmek endişesiyle serhad valileri ve sancak beyleri, Avrupalı devletlerin İstanbul'daki temsilcileri ve bunlarla en fazla mesai harcayan Dîvân-ı Hümâyûn tercümanları yoluyla ve Kırım Hanlığı, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, Dubrovnik ve Erdel gibi tâbi devlet ve prenslikler aracılığıyla haber topluyorlardı.⁶ Komşu coğrafyanın başkentlerine gönderilen elçilerden de Avrupa diplomasisinin nabzını tutması bekleniyordu.

Ancak XVIII. yüzyılın sonunda bu diplomasi pratiğinin yetersizliği III. Selim tarafından anlaşılmış ve Nizâm-ı Cedîd reformları kapsamında Avrupa başkentlerinde ilk Osmanlı sefaretleri açılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak 1792'de Yusuf Ağâh Efendi Londra'da Osmanlı elçisi olarak görevlendirilmiştir. Bu atamayı takiben, 1797 senesinde Paris'e Seyyid Ali, Berlin'e Ali Aziz, Viyana'ya İbrahim Afif efendiler gönderilecektir.⁷ Fevkalade elçilerden farklı olarak bahsedilen ikamet elçilerinin temelde iki önemli görevi bulunuyordu: Osmanlı tüccarının haklarını savunmak başta olmak üzere elçilik işlerini gerçekleştirmek ve bulundukları memleketlerin durumuna vâkıf memurlar yetiştirmek.⁸ Özellikle Osmanlı tüccarlarının haklarını savunmak amacıyla Akdeniz limanlarına şebbenderler tayin edilmeye başlanması da bu dönemin

Peşte (Budapeşte) Başşebbenderliği ve Başşebbenderleri (1868-1918)", *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Türk-Macar İlişkileri 100. Yıl uluslararası Sempozyumu 14-15 Kasım 2024*, Kütahya.

⁶ERCÜMEN KURAN, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 9.

⁷FAİK REŞİT UNAT, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s. 20.

⁸KURAN, *age.*, s. 11. İlk ikamet elçilerinden ayrıca Avrupa dillerini öğrenmeleri ve bilimsel gelişmeleri takip etmeleri de bekleniyordu. Ne var ki ilk daimî elçiler bu beklentiyi karşılayamadı. Bk. BERNARD LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 62-63.

önemli diplomasi reformlarından birisidir.⁹ 1802’de Napoli, Trieste ve Venedik’e şehbenderler gönderilmesi bu bağlamda zikredilmelidir.¹⁰

Kısa sürede Avrupa’daki Osmanlı şehbenderliklerinin sayısı on beşe yükselecekti.¹¹ Ancak Nizâm-ı Cedîd reformlarının başarısızlığa uğraması nedeniyle İmparatorluğun diplomasi ağı, her ne kadar atamalar 1821’e kadar devam ettiyse de¹² genişleyememiştir. Osmanlı diplomasisinin merkez ve taşra teşkilatında istihdam edilen Rumlar arasından Mora’da bu tarihte başlayan Rum İhtilali’ni destekleyenlerin başkente yanlış istihbarat göndermesi gibi sebeplerle II. Mahmud Avrupa başkentlerindeki Osmanlı diplomatlarını azletmiş, netice itibariyle elçilikler de kapatılmıştır.¹³

İmparatorluğun daimî diplomasiyi tecrübe ettiği bu ilk dönemde kimi elçiler Avrupa siyasetini başarıyla takip edebilmiş, bazıları bulundukları ülkelerin dillerini de öğrenmişti.¹⁴ Ancak elçilerin diplomasi mesleğindeki deneyimlerinin yetersiz oluşu ve lisan bilmemeleri nedeniyle tercümanlara bağımlı olmaları

⁹ Bilindiği üzere Osmanlılar, başka devletlerde konsolosluk kurumunu açmakta bahsedilen devletlere nazaran geç kalmıştır. Şehbenderlik açılması ilk olarak 1718 senesinde imzalanan Pasarofça’da imzalanan Osmanlı-Habsburg Ticaret Antlaşması ile gündeme gelmiştir. Bahsi geçen anlaşmanın 5. maddesinde Avusturya’ya Osmanlı ülkesinde konsolosluk açma hakkı verilmişti. Buna karşılık Osmanlılara da kendi tebaa ve tüccarının haklarının korunması için konsolosluk açma hakkı tanınmıştı (6. madde). Bu doğrultuda Osmanlı Devleti adına 1725 senesinde Kazgancızade Ömer Ağa Viyana’ya şehbender olarak atanmıştı. Bk. Abdülkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIV, İstanbul, 2007, s. 180. 1732 senesine kadar Viyana’da kalan Ömer Ağa’nın Osmanlı tüccarının işlerini görmek, bahsedilen tüccarların gidiş gelişlerini kolaylaştırmak, varisi olmadan ölen kişilerin mallarına devlet adına el koymak gibi görevleri bulunmaktaydı. Faaliyetleri dolayısıyla Viyana Hükümeti tarafından istenmeyen adam olan Ömer Ağa İstanbul’a geri çağırılmıştır. Bk. Kemal Beydilli, “Viyana”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XLIII, İstanbul, 2013, s. 118. Ömer Ağa tecrübesinden sonra Osmanlılar XIX. yüzyılın başlarına kadar şehbender ataması gerçekleştirmemiştir.

¹⁰ Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti’nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2001, s. 22. Şehbenderlik kurumuna dair ayrıca bk. Musa Kılıç, “Osmanlı Devleti’nde Şehbenderlik Kurumu”, *Osmanlı Diploması Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 95-115.

¹¹ Napoli, Trieste, Venedik, Marsilya, Cenova, Korfu, Amsterdam, Messina, Malta, Cadiz, Londra, Alicante, Lizbon, Livorno, Zanta; bk. Zeynep Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri II. Abdülhamid Döneminde Diploması*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 276.

¹² Elçilerin listesi için bk. Unat, *age.*, s. 221-236.

¹³ Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 45.

¹⁴ Kuran, *age.*, s. 65.

dolayısıyla hedeflenen amaca ulaşamadı.¹⁵ Bu başarısızlıkta İstanbul'un elçileri yönlendirmekte yetersiz kalması da etkilidir.¹⁶ Nitekim daimî diplomasie geçişte ikinci tecrübe ve ikamet elçiliklerin müesseseseleşmesi, Hariciye Nezaretinin, yani Osmanlı diplomasisinin merkez teşkilatının kurulmasıyla birlikte düşünülmelidir.¹⁷

Daimî diplomasinin öneminin farkında olan II. Mahmud, 1832'de eski Viyana maslahatgüzarı Yanko Mavroyani'yi yeniden Viyana'ya tayin etmiş¹⁸ ve böylece Osmanlı hariciyesinin kesintisiz biçimde Cumhuriyet'e, oradan da günümüze ulaşacak ikinci serüveni başlamıştır.¹⁹ Hariciye Nezaretinin kuruluşu (1836) ile şehbenderliklerin de yeniden tesisi ivme kazanacaktır. Nitekim 1821 Rum İhtilali ile daimî elçiliklerle birlikte, şehbenderlikler de kapatılmıştı. 1836'da Trieste ve Venedik şehbenderlikleri, 1838'de ise Marsilya, Korfı, Malta, Londra ve Livorno şehbenderlikleri ikinci kez açılmıştır.²⁰ Bu tarihten itibaren Osmanlı hariciyesi, Avrupa başkentlerinde ve kıtanın önemli şehirlerinde açılan elçilikler yahut şehbenderlikler ile kurumsallaşmaya devam etmiştir.

Bu makalenin konu edindiği Peşte şehbenderliği de söz konusu dönemde açıldı. Peşte, Osmanlılar için tarihî hasım olan Avusturya'nın (Habsburg İmparatorluğu) idaresi altındaki Macar Krallığı'nın önemli şehirlerinden birisiydi

¹⁵ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasie'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 363-371.

¹⁶ Kuran, *age.*, s. 64.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Sevgi Gül Akyılmaz, *Reis-ül Küttâb ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 1990; İsmail Soysal, "Umûr-ı Hariciye Nezareti'nin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 72; Mahmut Akpınar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 1, 2014 Haziran, s. 59-85; Hariciye Nezareti hakkında en kapsamlı ve güncel eser için bk. Aydın Çakmak, *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

¹⁸ İlk olarak 1811'de Viyana'ya maslahatgüzar olarak tayin edilmiş, 1821 İhtilali ile diğer Rum maslahatgüzarlar gibi görevden alınmıştı. 1830'ların başında Fenerli Rumların yeniden istihdam edilmeye başlamasıyla Yanko Mavroyani 1832 yılı başlarında Viyana'ya yeniden maslahatgüzar olarak tayin edilmiş ve 1836 senesine kadar kalmıştı. Yanko Mavroyani hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Musa Kılıç, "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Rum Diplomatın Portresi; Viyana Maslahatgüzarı Yanko Mavroyani (Jean Mavroyeni)", *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Ed. İrşad Sami Yuca ve Hidayet Kara, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 169-188.

¹⁹ Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasie Geçiş Sürecinde Daimî Elçiliklerin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 92.

²⁰ 1802-1917 tarihleri arasında açılan şehbenderlikler için bk. Bostan, *age.*, s. 276-279.

ve belki de Buda'nın (Budın) yanı başında olması sebebiyle ikiz başkentiydi. Bu önemine karşın, Osmanlılar Peşte'de diğer Avusturya şehirlerine nazaran geç bir tarihte şehbenderlik açtı: Trieste (1836), Livorno (1838), Zemun (1840), Viyana (1846), Peşte (1855). Peşte şehbenderliği açıldığında, Osmanlı hariciyesinin halihazırda elli şehirde şehbender, şehbender vekili ya da fahrî şehbenderi bulunuyordu. Bâbîâlî 1855'te, ilk defa olarak, Peşte'nin de aralarında bulunduğu yedi şehre şehbender tayin etti.²¹

Peşte'de Osmanlı Şehbenderliğinin Kuruluşu ve Teşkilatı

Peşte'ye şehbender tayin edilmesi ilk defa Temmuz 1855'te gündeme geldi. O tarihte Viyana sefiri bulunan Arif Efendi, Bâbîâlî'ye gönderdiği tezkirede Danzig ve Peşte'nin önemli ticaret şehirleri olması sebebiyle buralara birer şehbender tayin edilmesi gerektiğini yazmış, Peşte şehbenderliği için de uzun zamandır Viyana'da bulunup ticaretle meşgul olan Ali Efendi'yi önermişti.²² Kısa zaman sonra Ali Efendi, 12 Temmuz 1855'te aylık 250 florin maaşla Peşte'ye başşehbender olarak tayin edildi.²³

Ali Efendi'nin Peşte'teki faaliyetleri ve bu görevde ne kadar süre bulunduğu hakkında arşiv evrakı sessiz kalmaktadır. Salnamelere bakıldığında, Ali Efendi 1856-1861 tarihleri arasında görevi başındadır.²⁴ Sonraki beş senenin salnamelerinde Peşte yer almaz, Ali Efendi'nin ismi bulunmaz; ancak 1867'de Ali Bey (Efendi?) yine Peşte'de başşehbenderdir.²⁵ Ne var ki, bir şehbenderin öncelikli vazifesi Osmanlı tebaasının hukukunu korumakken, 1857'de Peşte'de hayatını kaybeden Nişli tüccar Corc Radoykoviç (Georges Radoikovics)'ın emlak-ı metrûkesiyle görevi başında olması gereken Ali Efendi'nin değil, o tarihte Viyana şehbenderi bulunan Davut Efendi'nin ilgilenmiş olması dikkat çekicidir.²⁶ Ayrıca 1868'de Peşte'ye başşehbender tayini için yazılmış belgenin

²¹ Bostan, *age.*, s. 276.

²² *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asaî Amedi Kalemî (A. {AMD.}, 54/76, H. 13.10.1271, (M. 29 Haziran 1855).*

²³ *BOA, Şehbenderlik Defterleri (A.DVNS.ŞHB.d.), No 1, s. 53, H. Evahir-i Şevval 1271, (M. 7-17 Temmuz 1855); BOA, Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî (HR.MKT.), 112/91, H. 26.10.1271, (M. 12 Temmuz 1855). Bâbîâlî, Viyana Sefiri Arif Efendi'yi bu tayin hakkında 29 Temmuz 1855'te bilgilendirmiştir. Bk. BOA, HR.MKT. 115/41.*

²⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye 1272 (1856) s. 121; Salname-i Devlet-i Aliyye 1273 (1857) s. 118; Salname-i Devlet-i Aliyye 1274 (1858) s. 126; Salname-i Devlet-i Aliyye 1275 (1859) s. 86; Salname-i Devlet-i Aliyye 1276 (1860) s. 102; Salname-i Devlet-i Aliyye 1277 (1861) s. 106; Salname-i Devlet-i Aliyye 1278 (1861) s. 106.*

²⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye 1284 (1867), s. 114-115.*

²⁶ *BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), 320/39, M. 19.12.1857.*

dili, Ali Efendi'nin o tarihe kadar görevi başında olup olmadığı hakkında şüphe doğurur.

2 Ekim 1868'de Peşte şehrine gelen tüccar ve buradaki Osmanlı tebaasının işlerini görmek amacıyla bir şehbender tayinine karar verilmiş ve Miralay Ali Nizamî Bey başşehbender olarak atanmıştır.²⁷ Söz konusu atama kaydında, Şehbenderlik Defterlerindeki benzer kayıtların alışlagelmiş usulünden farklı olarak önceki şehbendere ve atamaya dair bir işaret bulunmaması dikkate alındığında, Ali Nizamî Bey'in başşehbender olarak tayini ile birlikte Peşte'deki Osmanlı şehbenderliği kesintisiz bir şekilde faaliyetlerine devam edecektir.

Üstelik bu iddiayı güçlendirecek ifadeler devrin matbuatında da rastlanır. Augsburg'da yayımlanan Allgemeine Zeitung'un 26 Ekim 1868 tarihli sayısında yer alan Viyana kaynaklı habere göre Ali Nizamî Bey, bu tarihe kadar bir Osmanlı temsilcisinin Peşte'ye atanmasını engelleyen ve bu nedenle Macarlar tarafından protesto edilerek azledilmesi yönünde baskı kurulan Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki elçisi Anton von Prokesch'in muhalefetine rağmen şehbender olarak tayin edilmişti.²⁸ Ali Nizamî Bey, maslahatgüzar olarak bulunduğu Viyana'daki görevini tamamladıktan hemen sonra 31 Ocak 1869'da Avusturya-Macaristan makamları nezdinde kabul edilerek Peşte'deki vazifesine resmen başlamıştır.²⁹

Ali Nizamî Bey'in Peşte'ye geldikten sonraki ilk işi, şehbenderlik için uygun bir bina arayışı oldu. 1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idarî yapısındaki değişimin sonucu olarak Peşte'deki memur sayısının artması neticesinde şehirde baş gösteren konut sıkıntısı Ali Nizamî Bey'i de zorlamıştı. Bu konuda Bâbîâlî'ye gönderdiği arızada Ali Nizamî Bey şehirdeki konut sıkıntısını Fransa konsolosunun bir anekdotuyla tasvir etmişti. Buna göre altı aylık bir arayıştan sonra 10.000 Frank kira karşılığında uygun bir konsoloshane bulan Fransız diplomat Paris ve Viyana'da çok daha uygun fiyatlara bir bina bulunabileceğinden söz ediyordu. Bu anekdotu aktardıktan sonra Ali Nizamî Bey, Bâbîâlî'ye Osmanlı devleti ve milletinin Macarların nazarındaki itibarını koruyacak vasıflarda bir şehbenderhane aradığını yazmıştı.³⁰

²⁷ “Macaristan’ın makarr-ı idâresi bulunan Peşte şehrine âmed şüid eden tüccâr ve teba’a-yı Devlet-i ‘Aliyyemin umûr ve busûsât-ı vak’a-ı ticâretlerini rü’yet eylemek üzere münâsib birinin şehbender ta’yîni lâzım gelerek...” BOA İrâde Hariciye (İ.HR), 234/13797, H. 14.06.1285, (M. 2 Ekim 1868). Ali Nizamî Bey’in atama kaydı için bk. BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 110, H. 24.06.1285, (M. 12 Ekim 1868).

²⁸ Allgemeine Zeitung, nu. 300, 26 Ekim 1868; Pester Lloyd, nu. 260, 30 Ekim 1868.

²⁹ Pester Lloyd, nu. 33, 11 Şubat 1869.

³⁰ “Macaristan’ın pâ-yi tahtına muvâsalat edeliden berü devlet ve milletimiz’in bu kavmin nazârında derkâr olan ‘azîm kadr ü şânının büsn-i muhâfazası için kâ’ide-i tasarrufa ma’e’r-ri’âye mümkün olduğu mertebe sûret-i

Peşte'nin 1871 tarihli adres defterine göre Ali Nizamî Bey, şehrin Leopoldstadt (bugün Lipótváros) semtinde Àrpàdgasse (1874'ten sonra Àrpád utca, 1963'ten itibaren Steindl Imre utca) 4 numarada ikamet ediyordu.³¹ Peşte'nin adres defterleri takip edildiğinde şehbenderin konutunun ve şehbenderhanenin adreslerinin değiştiği görülür. Örneğin 1870-1872 tarihleri arasında Peşte'de başşehbender görevinde bulunan Mahmud Esad Bey'in konutu Àrpàdgasse 4 numarada iken, şehbenderlik binası yani kançılara Landstrasse 39 numarada bulunuyordu.³² Esad Bey'den sonra 1877'ye kadar başşehbender olan Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi ve halefi Halil Bey zamanlarında ise şehbenderhanenin adresi Józsefváros semtinde Herbstgasse 13 ve 14 numaralar olarak görülür.³³ 1878-1886 tarihlerinde başşehbender olan Seyyid Mehmed Feridun Bey zamanında da şehbenderhane aynı yerdeydi, ancak caddenin ismi Macarlaştırılmış ve Ösz utca olarak değiştirilmişti.³⁴ Yine Feridun Bey zamanında, 1883'te, şehbenderlik Lipótváros semtinde Rudolf rakpart (1918'den itibaren Széchenyi rakpart) 8 numaraya taşınmıştı.³⁵ 1888 tarihli Budapeşte adres defterine göre Osmanlı şehbenderhanesi Lipótváros'ta Városház-tér 3 numaradaydı.³⁶ 1896'ya gelindiğinde ise şehbenderhane Vigadó-tér 3 numarada bulunan Thonet binasında bulunuyordu.³⁷

mu'tedile ve münasebete bir hâne tedârikine sa'y ve ikdâm etmekteyim." BOA, HR.TO., 328/58, M. 20 Ocak 1869. Ali Nizamî Bey, Bâbîâlî'den şehbenderhanenin kirası ve mobilyalarının temini için 10.000 Florin kadar bütçe istemiştir.

³¹ *Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für die Jahre 1871 und 1872*, Peşte, Legrády, 1871, s. 624.

³² *Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für die Jahre 1873*, Peşte, Legrády, 1873, s. 249 ve s. 554. Cadde bugün *Múzeum körút* ve *Károly körút* olarak ikiye ayrılmıştır. *Múzeum körút*'e 1915-1918 senelerinde Osmanlı padişahı V. Mehmed Reşad'ın ismi verilmiştir.

³³ *Adressenbuch von Budapest*. Budapeşte, Legrády, 1875, s. 339; *Adressenbuch von Budapest*, Budapeşte, Legrády, 1878, s. 531.

³⁴ *Adressenbuch von Budapest für das Jahr 1881*, Budapeşte, Legrády, 1881, s. 321. Aynı defterde Feridun Bey'in ikamet adresi için Ösz utca 23 yazar. s. 543.

³⁵ *Budapesti Czim-És Lakjegyzék*, Budapeşte, Franklin-Társulat, (tarih yok), s. 400.

³⁶ *Budapesti Czim-És Lakjegyzék*, Budapeşte, Franklin-Társulat, 1888, s. 383.

³⁷ *Budapesti Czim-És Lakjegyzék*, Budapeşte, Franklin-Társulat, 1897, s. 141.

Görsel 1- 1896-1913 tarihleri arasında Osmanlı şehbenderhanesinin bulunduğu Thonet binasının 1900 tarihli fotoğrafı³⁸

1913’te Ahmet Hikmet Bey’in Peşte Başşehbenderliği sırasında şehbenderhane Andrassy Bulvarı 61 numaraya taşınmıştı.³⁹ Peşte’deki Osmanlı diplomatları Cumhuriyet’in ilanına kadar burada hizmet edecektir.

Peşte’deki Osmanlı şehbenderliğinin teşkilatını tespit edebilmek daha güçtür. Osmanlı diplomasi teşkilatının Tanzimat sonrası dönemde olgunlaşmasına rağmen şehbenderliklere özel bir düzenleme ancak 1881’de yapılmıştır. 13 Haziran 1881’de yürürlüğe giren “Saltanât-ı Seniyye Şehbenderlerine Dâir Nizâm-nâme-i Dâhili” isimli nizamnamede⁴⁰ şehbenderlerin görev ve

³⁸ Magyar Nemzeti Digitális Archívum,

https://mandadb.hu/tetel/442583/Thonetudvar_berpalota_Budapest_1900_korol (Erişim Tarihi: 13.10.2024)

³⁹ *Budapesti Czim-És Lakjegyzék*, Budapeşte, Franklin-Társulat, 1913, s. 271.

⁴⁰ Nizamname H. 15 Recep 1298 (M. 13 Haziran 1881)’de ilan edilmiştir. Bk. Sarkis Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânin*, Cilt II, Yay. Haz. M. Âkif Aydın, Fethi Gedikli vd., TTK, Ankara, 2006, s. 659. 1881 tarihli nizamnamenin metni için bk. Düstur, Zeyl, Cilt 2, H. 15 Recep 1298, (M. 13.06.1881), s. 192-202. Bu nizamname daha sonra gereği görüldükçe bazı değişikliklerle güncellenmiştir. Örneğin 1884 tarihli değişiklikleri de içeren nizamname için bk. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1318/1900*, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003 s. 282-330; Bostan, *age.*, s.207; Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıdâli 1789-1922*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 329. 1881 tarihli nizamname hakkında ayrıca bk. Emre Gör, “1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme”, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2019, s. 70-85.

sorumlulukları ayrıntılı biçimde tarif edilmişse de maiyetindeki memurlar hakkında bilgi verilmez. Nitekim bu tarihte şebbenderhanelerin standartlaşmış personeli bulunmamaktadır. Şebbenderhanelerde başşebbender ve şebbenderin yanı sıra⁴¹ kâtip, kançılar, tercüman, imam, avukat, doktor ve sair yardımcı personel (ferrâş, pîş-hizmet, aşçı, mehter, kapıcılar, muhafız birlikleri, tacirbaşı gibi çalışanlar) mevcuttu.⁴²

Peşte'deki şebbenderhanenin çalışanları hakkında bütünlüklü bir manzara sunan evrak Osmanlı arşivlerinde bulunmaz.⁴³ Peşte'deki şebbenderhane memurlarına dair en erken tarihli belge 1285/1869 senesine aittir. Bu tarihte, kısa bir süre önce göreve başlamış olan Ali Nizamî Bey'in maiyetinde çalışmak üzere Tahîrât-ı Hâriciye Odası memurlarından Osib Efendi'nin kançılar olarak atanması uygun görülmüştür.⁴⁴ Yine 1286/1870 tarihli bir belgede şebbenderhanede Halil Efendi isimli bir kâtip ve Misak Efendi isimli bir kançılara memuru bulunduğunu görüyoruz.⁴⁵ Aynı tarihlerde Peşte başşebbenderliğine bir tercüman atanması gündeme gelmiştir.⁴⁶ Şu halde, Peşte'de Osmanlı şebbenderliği kurulduğunda çalışan kadrosu şu kişilerden oluşmaktaydı: Başşebbender Ali Nizamî Bey, Kâtip Halil Efendi, Kançılar Misak Efendi. Zaman içinde bu kadroya başka görevliler de eklenmiş olmalıdır. Ancak Osmanlı arşiv kayıtları bu kadroları kolayca takip etmeye izin vermez. Fakat şebbenderler gerek tayin edildikleri güne kadar gerekse Peşte'den ayrıldıktan sonraki kariyerleri nedeniyle tarihçi için daha kolay görünür olurlar.

Peşte Şebbenderleri: Prosopografik Bir Analiz

Peşte Şebbenderliği, önemine binaen Osmanlı hariciyesinde istihdam edilen şebbenderlerin profilini anlayabilmek için iyi bir örnek teşkil eder. Peşte'nin Osmanlı hariciye teşkilatındaki yeri ve önemini şu ifade tarif eder: “ ... *mezkeûr*

⁴¹ Kimi zaman bir şehirde başşebbender yanında ayrıca bir şebbenderin de bulunduğu görülmüştür. Örneğin, Peşte'de başşebbender Ahmed Hikmet Bey ve şebbender Simon Efendi'nin bulunması. Bk. Nil Türker Tekin, *Peşte Günleri Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Özel Mektupları Giriş, Notlar ve Mektupların Çevirisi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30.

⁴² Osmanlı hariciyesinin taşra teşkilatındaki görevli personel hakkında bk. Çakmak, *age.*, s. 227-258.

⁴³ Bununla beraber şebbenderlerin İstanbul'a gönderdiği muhasebe raporlarında şebbenderhanede görevli memurlara verilen maaşlardan hareketle bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bir örnek olarak bk. BOA, *Hariciye Nezâreti İdare (HR.İD.)*, 570/59, M. 16 Mayıs 1877.

⁴⁴ BOA, *İ.HR.*, 235/13934 H. 02.11.1285, (M.14 Şubat 1869).

⁴⁵ BOA, *HR.MKT.*, 660/16, H. 21.04.1286, (M. 31 Temmuz 1869); Peşte'nin pahalılığı ve sair konsolos kançılarının aldıkları maaştan bahisle Misak Efendi'nin maaşına zam istemesi hakkında BOA, *HR.MKT.*, 660/20 H.21.04.1286, (M. 31 Temmuz 1869).

⁴⁶ BOA, *HR.TO.*, 616/92, M. 08 Mart 1869.

başşehbenderlik adeta küçük bir sefâret derecesinde olup bâiz-i ehemmiyet-i mahsûsa olmasına binâen oraya daha tecrübeli bir zâtın ta'yîni ..."⁴⁷

1868'de Ali Nizamî Bey'in başşehbender tayin edilmesinden sonra imparatorluğun yıkıldığı tarihe kadar Peşte'de toplamda on iki şehbender görev yapmıştır: Ali Nizamî Bey (1868-1870),⁴⁸ Mahmud Esad Bey (1870-1872),⁴⁹ Hüseyin Hüsni Sermed Efendi (1872-1877),⁵⁰ Halil Bey (1877-1878),⁵¹ Seyyid Mehmed Feridun Bey (1878-1886),⁵² Hüseyin Münir Bey (1886-1888),⁵³ Mehmed Asım Bey (1888-1896),⁵⁴ İsmail Lutfî Bey (1896-1908),⁵⁵ Ali Fuad Hikmet Bey (1908-1909),⁵⁶ Ahmed Muhtar Bey (1909-1912),⁵⁷ Rumbeyoğlu Fahreddin Reşad (1912),⁵⁸ Ahmed Hikmet Bey (1912-1918).⁵⁹

⁴⁷ BOA, BEO, 3364/252261, H. 22.01.1326, (M. 25 Şubat 1908). Mezkûr ifade Ahmed Hikmet Bey'in Peşte'ye şehbender atanması söz konusu olduğunda kariyerinin başındaki bir diplomatın tecrübesinin böylesi önemli makam için yeterli olmadığını işaret eder. Ahmed Hikmet Bey'in kariyerinden aşağıda bahsedilecektir.

⁴⁸ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 110, H. 24 Cemaziyelahir 1285, (M. 12 Ekim 1868) / H. 28 Cemaziyelahir 1287, (M. 25 Eylül 1870).

⁴⁹ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 120, H. 28 Cemaziyelahir 1287, (M. 25 Eylül 1870) / H. 19 Şaban 1289, (M. 22 Ekim 1872).

⁵⁰ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 132, H. 19 Şaban 1289, (M. 22 Ekim 1872) / H. 15 Cemaziyelahir 1294, (M. 27 Haziran 1877).

⁵¹ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 153, H. 15 Cemaziyelahir 1294, (M. 27 Haziran 1877) / H. 1 Zilkade 1295, (M. 27 Ekim 1878).

⁵² BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 1, s. 161-162, H. 1 Zilkade 1295, (M. 27 Ekim 1878) / H. 26 Cemaziyelahir 1303, (M. 1 Nisan 1886).

⁵³ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 2, s. 33, H. 1 Zilkade 1295, (M. 27 Ekim 1878) / H. 6 Rebiülahir 1306, (M. 10 Aralık 1888).

⁵⁴ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 2, s. 52, H. 6 Rebiülahir 1306, (M. 10 Aralık 1888) / H. 21 Recep 1317, (M. 25 Kasım 1899).

⁵⁵ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 2, s. 100, H. 21 Recep 1317, (M. 25 Kasım 1899). Bahsedilen defterde bir sonraki şehbender atama tarihi bulunmamaktadır.

⁵⁶ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 3, s.34, H. 23 Şaban 1326, (M. 20 Eylül 1908). Bahsedilen defterde bir sonraki şehbender atama tarihi bulunmamaktadır.

⁵⁷ BOA, A.DVNS.ŞHB.d. No 3, s. 42, H. 20 Şaban 1327, (M. 9 Eylül 1909). Bahsedilen defterde bir sonraki şehbender atama tarihi bulunmamaktadır.

⁵⁸ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 275-276. Çankaya, eserinde Fahreddin Reşad'ın Peşte'ye Mayıs 1911'de tayin edildiğini yazsa da arşiv kayıtlarında bu atamanın Şubat 1912'de vuku bulduğu görülür. Bk. BOA, BEO, 3998/299782, H. 14 Safer 1330, (M. 3 Şubat 1912). Fahreddin Reşad'ın atama kaydı, 3 numaralı Şehbender Defteri'nin kayıtları 1911'de son bulduğu için, bu defterde yer almaz.

Bu başlıkta, ismi geçen şebbenderler hakkında biyografik bilgileri sıralamak yerine, toplumsal kökenleri, eğitim birikimi, memuriyet kariyerlerinin Peşte şebbenderliğine tayin oldukları güne kadarki ana hatları ve Peşte şebbenderliğinden sonraki kariyerlerinin gelişimi üzerinde durulacaktır. Ali Nizamî Bey haricindeki Peşte şebbenderlerinin tamamının kökenleri, eğitimleri ve kariyerlerinin gelişimi hakkında Sicill-i Ahvâl Komisyonu kayıtlarından bilgi edinmek mümkündür. Ali Nizamî Bey hakkında ise kariyeri II. Abdülhamid dönemine kadar uzandığı halde herhangi bir sicil kaydı bulunmamaktadır.

Ali Nizamî (d. 1821),⁶⁰ Mahmud Esad (d. 1837)⁶¹ ve Hüseyin Hüsnü Sermed (d.1832)⁶² İmparatorluk için yeni bir çağın başladığı Tanzimat'tan önce dünyaya gelmişlerdi. Bu keyfiyetin izlerini her üçünün eğitim hayatlarına baktığımızda görebiliriz. Ali Nizamî, medrese eğitimi almış, daha sonra Harbiye'ye katılmış, buradan sonra da Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne devam etmişti. 1851'de Erkân-ı Harbiye'den kolağası rütbesiyle mezun oldu. Bundan sonra Ali Nizamî,

⁵⁹ Tahsin Yıldırım, *Son Şebbender Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 39.

⁶⁰ Ali Nizamî Bey'in doğum tarihi ve doğum yeri hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Kamûsü'l-A'lâm'da kesin olmamakla beraber doğum yeri Bolu Sancağı Gerede Kasabası olarak gösterilmiştir. Maârif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve Sicill-i Osmanî isimli eserlerde ise doğum yeri Niğde olarak kaydedilmiştir. Bu iki eserde doğum tarihi olarak 1821 vermektedir. Bk. Rıdvan Kaşıkçı, "Ali Nizami Paşa'nın (1821-1893) Askeri ve Diplomatik Görevleri ve Osmanlı Siyasetindeki Yeri", *FSM İlmî Araştırmalar*, Sayı 20 (Güz), 2020, s. 76. Ayrıca, Ali Nizamî hakkında yazılanlar için bk. Abdülhak Şinasi Hisar, *Ali Nizâmî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2011; Hisar'ın eserinden yola çıkarak Findley, Ali Nizamî hakkında kısa bir bölüm kaleme almıştır: Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 200-208; M. Mazlum İşkodra, *Harp Akademileri Tarihi 1846-1965*, Cilt I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 145; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt 1, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 272.

⁶¹ BOA, *Dâbiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD)*, 1/604, H. 29.12.1253, (M. 26 Mart 1838). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Ayrıca bk. Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 5, 2015 Bahar, s. 29-52; Sinan Kuneralp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 113-114; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Cilt VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 7-8.

⁶² BOA, *Hariciye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi Müdiriyyeti (HR.SAİD)*, 1/18, H. 25.02.1304, (M. 23 Kasım 1886). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Hakkında ayrıca bk. Abidin Temizer ve İbrahim Serbestoğlu, "Osmanlı Devleti'nin İlk Belgrad Elçisi: Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi ve Sırbistan'daki Faaliyetleri", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar II*, Ed. Alaaddin Aköz vd., Palet Yayınları, Konya, 2020, s. 337-348.

Viyana'ya gönderilecektir.⁶³ Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi ise o tarihlerde modern eğitim kurumları henüz ortada olmadığından ailesinin olanaklarıyla özel bir eğitim aldı. Divân-ı Hümâyûn Kalemî halifelerinden olan babası Timurtaş Beyzâde Seyyid Osman Safder Efendi, oğlunun Arapça ve Farsça öğrenmesini sağlamış, yetişmesi için eski şeyhülislam Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendi'nin⁶⁴ (görevi 1872-1874) yanına vermişti. Sicil dosyasındaki otobiyografik kayıtlara bakılırsa Hüseyin Hüsnü Sermed, Fransızcadan başka Almanca ve İngilizce de biliyordu, fakat bu dilleri nerede ve nasıl öğrendiğine dair malumat bulunmamaktadır. Tanzimat öncesi doğanların son ismi olan Mahmud Esad ise modern Osmanlı okullarında eğitim hayatına başlamıştı. Babası ilmiye sınıfı mensubu Bayındırlızâde İzmirli Mustafa Hasip'tir ve öyle anlaşılıyor ki Mustafa Hasip Efendi, oğullarının modern bir eğitim almasına özen göstermiştir.⁶⁵ Mahmud Esad da Beyazıt Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra eğitimine Paris'teki Mekteb-i Osmani'de devam etmişti. Mesleğinin ve eğitiminin gereği olarak Fransızca bilen Mahmud Esad, kendi ifadesiyle Arapça, Farsça ve Almancaya aşinaydı.

Halil Bey (d. 1847),⁶⁶ Mehmed Feridun Bey (d. 1847),⁶⁷ Mehmed Asım Bey (1851)⁶⁸ ve Hüseyin Münir Bey (d. 1854)⁶⁹ Tanzimat çağında doğmuş ve

⁶³ Rıdvan Kaşıkçı, agm., s. 77.

⁶⁴ Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Efendi, Turşucuzâde", *TDVİA*, Cilt II, İstanbul, 1989, s. 106.

⁶⁵ Diğer oğlu, Mehmed Emin Paşa Fransızca öğrenerek Tercüme Kalemine girdi, daha sonra Viyana Elçiliği İkinci kâtibi oldu. 1846'da Divân-ı Hümâyûn tercümanı tayin edildi, 1855'te ise Meclis-i Vâlâya aza oldu. 1860 senesi ortalarında Altıncı Daire reisi oldu. Yine aynı sene vezirlik rütbesi ile Şam'a vali olarak gönderildi. 1868'de Şûrâ-yı Devlete aza olup ticaret dairesine reis oldu. H. 1287 senesinde ise Trabzon valisi oldu. 30 Ekim 1874 tarihinde vefat etti. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Cilt II, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 478.

⁶⁶ *BOA, DH.SAİD*, 26/251, H. 29.12.1263, (M. 8 Aralık 1847). Başka bir kaynağa atıf verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Hakkında ayrıca bk. Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, Cilt VIII, TTK, Ankara, 2008, s. 11-13.

⁶⁷ *BOA, HR.SAİD*, 5/28, H. 17.03.1315, (M. 16 Ağustos 1897). Başka bir kaynağa atıf verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Ayrıca bk. Muhammet Ballı, "Bir Osmanlı Diplomati: Mehmed Feridun Bey (1847-1903)", *History Studies*, Cilt XIII, Sayı 6, Aralık 2021, s. 1729-1749; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, Cilt VIII, TTK, Ankara, 2008, s. 106-107.

⁶⁸ *BOA, DH.SAİD*, 1/594, H. 29.12.1267, (M. 25 Ekim 1851). Başka bir kaynağa atıf verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Ayrıca bk. Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, Cilt III, TTK, Ankara, 2008, s. 137-138.

⁶⁹ *BOA, DH.SAİD*, 1/638, H. 29.12.1270, (M. 22 Eylül 1854). Başka bir kaynağa atıf verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır.

Tanzimat'ın okullarında eğitim görmüşlerdi. Halil, Mehmed Feridun ve Hüseyin Münir beyler İstanbul'daki rüştiye mekteplerinde başladıkları eğitimlerine başka mecralarda devam ettiler. Halil Bey, evvela İmparatorluğun modernleşen bürokrasisine kâtip yetiştirmek için kurulan Mahrec-i Aklâm Mektebi'ne⁷⁰ girmiş, daha sonra Lisân Mektebi'ne⁷¹ devam etmiş ve eğitimini burada tamamlamıştır. Arnavut soyluları arasında sayılan Alizoti Paşa sülalesine mensup Halil, Osmanlı mekteplerinde öğrendiği dilleri, özel öğretmenler yardımıyla da geliştirmişti: Fransızcaya gramer kitabı yazacak kadar hâkimdi, bunun yanı sıra okur yazar seviyesinde Rumca da biliyor, Arnavutçayı ise yalnızca konuşuyordu.

Halil Bey gibi, Hüseyin Münir de Mahrec-i Aklâm Mektebi'nde eğitim görmüştü. Hüseyin Münir, daha sonra Mekteb-i Sultânî'ye devam etmiş, buradan sonra hukuk eğitimi almak üzere Paris'e gitmiştir (1873-1874). Hüseyin Münir gibi Mehmed Feridun Bey de Paris'te hukuk eğitimi alacaktır, ancak onun eğitim hayatında yolu rüştiyeden sonra Mekteb-i İdâdi-i Askerî'ye düşmüştü. Mehmed Asım ise Mahrec-i Aklâm'dan sonra Lisân Mektebi'ne girmişti. Burada öğrendiği dillerin yanı sıra biraz Macarca bildiğini ifade eden Mehmed Asım'ın bu dili nerede ve nasıl öğrendiği bilinmemektedir. Rüşûmat Emâneti memurlarından Mehmed Cahid Bey'in oğluna Osmanlı dünyasında pek fazla itibar görmeyen bir dili öğrenmesi için para ayırıp ayıramayacağı meçhuldür. Ancak Mehmed Asım'ın aksine, Hüseyin Münir ve Mehmed Feridun beyler ailenin sahip olduğu imkânlar bakımından daha şanslıdır. Hüseyin Münir Bey'in babası Mehmed Reşa Efendi Mekteb-i Harbiye başkâtibiydi. Mehmed Feridun ise seyit kökenli bir aileye mensuptu. Aslen Antakyalı olan Mehmed Feridun'un dedesi Suriye'de defterdarken vefat etmiş Ahmed Necib Efendi, babası ise Teşrifât-ı Umûmiye Nâzırı Mehmed Kâmil Bey'di. Aile aynı zamanda Tanzimat'ın önemli devlet adamlarından Keçecizâde Fuad Paşa ile de akrabadır.⁷²

Simavizâdelerden⁷³ Asâkir-i Nizâmiye mirlivalarından Süleyman Paşa'nın oğlu olan İsmail Lütî Bey, 1862'de İstanbul'da doğdu.⁷⁴ Süleyman Paşa,

⁷⁰ Ali Akyıldız, "Mekteb-i Maârif-i Adliye", *TDVİA*, Ankara, 2019, Ek-2, s. 236-238; Gülten Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasisine Kâtip Yetiştirmek İçin Açılan Modern Bir Eğitim Kurumu: Mekteb-i Maarif-i Aklâm (Mahrec-i Aklâm)", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, Sayı 6, İstanbul, 2002, s. 17-30.

⁷¹ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 44, 2008, s. 77-98.

⁷² Ballı, agm., s. 1730-1731.

⁷³ Simaviler hakkında kaleme alınan ayrıntılı çalışma için bk. İrem Barutçu, *Babîlî Tanrıları Simavi Ailesi*, Destek Yayınevi, İstanbul, 2012.

Abdülmecid döneminin önemli devlet adamlarındandı. İsmail Lütfi, Üsküdar'da Paşakapısı Mekteb-i Rüşdiyesi'ne gitmiş, daha sonra Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye'ye devam etmiştir. Buradan sonra İsmail Lütfi Bey, Fransızcasını geliştirmek amacıyla Cebel-i Lübnan'da Fransız koleji'ne kaydolmuştur. Bu sayede Fransızcaya hâkim olan İsmail Lütfi, aynı zamanda İngilizce de biliyordu.

Ali Fuad Bey (d.1866),⁷⁵ Fahreddin Reşad Bey (d. 1867),⁷⁶ Ahmed Muhtar Bey (d.1870)⁷⁷ ve Ahmed Hikmet Bey (d.1870)⁷⁸ ise Tanzimat çağında dünyaya gelmiş olmalarına karşın eğitimlerini II. Abdülhamid döneminde tamamlayacaklardır. Mahkeme-i Temyîz azalarından Ahmed Hikmet Bey'in oğlu olan Ali Fuad Bey, ilk eğitiminden sonra Mekteb-i Sultânî'de okumuştur. Daha sonra mülazemetle Tahrirât-ı Hariciye Kalemine girmiş, burada çalışırken Mekteb-i Hukuk-i Şâhâne'de devam etmiş, Ekim 1877'de mezun olmuştur. II. Mehmed'in sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa'nın sülalesinden gelen ve Rumbeyoğlu Kadı Mehmed Reşad Efendi'nin oğlu olan Fahreddin Reşad Bey, Sıbyan Mektebi'nde ilk eğitimini aldıktan sonra Üsküdar'daki Paşakapısı Askerî

⁷⁴ BOA, DH.SAİDd., 1/764, H. 29.12.1278, (M. 27 Haziran 1862). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Hakkında ayrıca bk. Cem Bayındır, *İsmail Lütfi Bey (Simavi) ve Liverpool Başşebbenderliği*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019. Simavi Bey, mütareke yıllarında ve Cumhuriyet döneminde herhangi bir görevde yer almamış, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış ve kimi kitaplar da kaleme almıştır. Sultan Mehmet Reşat ve Hâfînin Sarayında Gördüklerim, Devr-i İnkilâb, Teşrifat ve Adâb-ı Muaşeret...

⁷⁵ BOA, HR.SAİD, 14/11, H. 19.12.1324, (M. 3 Şubat 1907). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır.

⁷⁶ BOA, DH.SAİDd., 42/175, H. 29.12.1284, (M. 22 Nisan 1868). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır.

⁷⁷ BOA, DH.SAİDd., 38/363, H. 29.12.1287, (M. 22 Mart 1871). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington elçiliği hakkında bk. Bilâl N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, 1977 (Nisan), s. 277-356. Ayrıca bk. Ali Çankaya, *age.*, Cilt III, s. 436-437; George S. Harris *Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies*, The Isis Press, İstanbul, 2010, s. 280-282.

⁷⁸ BOA, DH.SAİDd., 38/423, H. 29.12.1267, (M. 25 Ekim 1851). Başka bir kaynağa atfı verilmediği sürece şahsın hakkındaki bilgiler bahsedilen sicil dosyasından alınmıştır. Ayrıca bk. Hikmet Dizdaroğlu, *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, TDK Yayınları, Ankara, 1964; Fethi Tevetioğlu, *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986; Ahmet Tetik, *Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999; Alim Kahraman, "Müftüoğlu Ahmet Hikmet (1870-1927)", *TDVİA*, Cilt XXXI, Ankara, 2020, s. 507-508; Turgay Anar, *Penceremden Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Resimli Gazete Yazıları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2023; Fevziye Abdullah, "Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Hayatı ve San'atı", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt IX, 2010 (Aralık), s. 1-34; Harris *age.*, s. 125.

Rüşdiyesi'ne devam etmiş, daha sonra Mekteb-i Mülkiye'de öğrenimini tamamlamıştır. Reşad Bey, Fransızca'yı konuşur ve yazar, Almanca'yı ise yalnızca konuşurdu. Deâvi vekillerinden Hasan Tahsin Efendi'nin oğlu olan Ahmed Muhtar ise eğitiminin ilk safhasını doğum yeri olan Çanakkale'de tamamladıktan sonra, Rodos'ta Medrese-i Süleymaniye'de üç sene, daha sonra Halep'te İtalyan Mektebi'nde dört sene okumuştur. İstanbul'a gelerek Mekteb-i Sultânî'de eğitim gördükten sonra, Mekteb-i Mülkiye'de tahsilini tamamlamıştır. Ahmed Muhtar Bey, sicilinin tutulduğu günlerde Mekteb-i Hukuk'un üçüncü sınıfında öğrenciydi, Arapça ve Farsçaya aşinaydı; Fransızcası ile okur yazar seviyedeydi.

Peşte'deki son Osmanlı şebhenderi Ahmed Hikmet Bey, Girit ve Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetlerinin kapı kethüdası olan Yahya Sezai Efendi'nin oğluydu. İstanbul'da başladığı eğitim hayatına Aksaray'daki Mahmûdiye Vakıf Rüşdiyesi ve Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi sonrasında Mekteb-i Sultânî'de devam etmiştir.⁷⁹ Ahmed Hikmet, 1888'de mezun olduğunda Farsça ve Fransızca biliyordu.

XIX. yüzyılda Osmanlı kalemiyesinin ruhuna uygun olarak modern eğitim kurumlarından yetişmiş ve Avrupa dillerini bilen Peşte'nin şebhenderleri, ihtisaslaşmakta olan Osmanlı bürokrasisinin farklı mecralarında memuriyet hayatlarına başlamışlardı. Hayat hikâyesini takip edebildiğimiz ilk Peşte şebhenderi Ali Nizamî Bey, örneğin, memuriyet hayatına Belgrad'da askerî komiserlik ile başlamıştı (1862).⁸⁰ Ali Nizamî Bey'in sonraki görevi Peşte'de Osmanlı şebhenderliğinin tesis edilmesi olacak (3 Ekim 1868) ve burada 1869 Mayıs'na kadar kalacaktır.

Ali Nizamî Bey'in halefi Mahmud Esad ise modern eğitimiyle birlikte Osmanlı memurları için "klasik çağın" mesleki eğitimini de almıştı. 1850'de, henüz 13 yaşındayken mülazemetle, Divân-ı Hümâyûn Kalemine giren Mahmud Esad, Divân-ı Hümâyûn mütercimi olan abisi Emin Muhlis Efendi'nin -herhalde- yardımıyla 1854'te Bâbîâlî Tercüme Odasına çerağ edilmişti.⁸¹ Kısa bir süre sonra Paris'te Mekteb-i Osmanî'ye gönderilen Mahmud Esad İmparatorluğa dönüşünden sonra, 1858'de Petersburg Sefaretine kâtip olarak tayin edildi. Bu Mahmud Esad Bey'in Osmanlı hariciyesinin yurtdışı teşkilatındaki ilk görevi olacaktır. Kısa bir süre için Tercüme Odasında görev yapan Mahmud Esad, 1861'de Paris Sefaretine ikinci kâtip olarak atanmış, 1867'de ise başkâtipliğe getirilmiştir. Mahmud Esad Bey, Peşte'ye başşebhender olarak tayin edilmeden önce İstanbul'da mütercim-i sâni vazifesini yürütüyordu.

⁷⁹ Abdullah, agm., s. 2.

⁸⁰ Kaşıkçı, agm., s. 77-80.

⁸¹ Kunceralp, agm., s. 113.

Mahmud Esad Bey'in aksine Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi, Tanzimat'ın modern eğitim kurumlarında eğitim görmemiş, meslekî hayatına ise onunla benzer şekilde Divân-ı Hümâyûn Kalemine mülazemetle girerek başlamış (1847), daha sonra Bâbîâlî Tercüme Odasına girmiştir (1849). Hüseyin Hüsnü Sermed Bey'in Tercüme Odasındaki memuriyeti Mahmud Esad'dan daha uzun sürmüş, ancak o da 1858'de ilk defa olarak diplomatlık mesleğine, fakat daha yüksek bir pozisyonda adım atmış, 1858'de Berlin Sefareti başkâtipliğine tayin edilmişti. Bundan sonraki yurtdışı memuriyeti ise 1866'da tayin edildiği Londra Sefareti başkâtipliğidir. Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi, 26 Ağustos 1873'te Peşte başşebbenderliğine tayin edildiğinde Şûrâ-yı Devlet muaviniydi.

Bâbîâlî Tercüme Odasında yetişmiş bir başka Osmanlı diplomatı da Mehmed Asım Bey'dir. Mehmed Asım, Peşte'deki yedinci Osmanlı başşebbenderiydi (tayini 29 Kasım 1888), ancak 20 yaşında mülazemetle girdiği Tercüme Odasından Avusturya-Macaristan sınırındaki Adakale'ye özel görevle gönderilmesiyle 1877'de ayrılmış, aynı sene içinde Peşte'deki Osmanlı şebbenderhanesi kançılarlığına tayin edilmiştir. 1878'de İstanbul'a dönerek Tercüme Odasında çalışmaya devam eden Mehmed Asım Bey, Osmanlı hariciyesinin yurtdışı teşkilatının genişlediği II. Abdülhamid döneminde, önce 1880'de Kars'ta, daha sonra 1881'de Narda'da (Yunanistan) şebbenderlik yapmıştır.⁸² 1883'te Osmanlı hariciyesinin merkez teşkilatında ortaya çıkan yeni kurumlardan birisi olan Tâbiyet Kalemî müdürlüğü görevini yürüten Mehmed Asım, 1888'de Peşte başşebbenderliğine tayin edilmiştir.

Tercüme Odasından çıkma bir diğer Peşte şebbenderi olan Ahmed Muhtar Bey klasik ve modern eğitim kurumlarına devam ettikten sonra, 1890'da 21 yaşındayken, mülazemetle bu kurumda meslekî eğitimine başlamıştı. 1898'de Stockholm Sefaretinde ikinci kâtip, iki yıl sonra aynı yerde başkâtip olarak ilk yurtdışı tecrübesini kazanan Ahmed Muhtar, 1906'da İstişare Odası muavini, 1908'de ise Sadaret tercümanlığı görevlerine getirilmiştir. Ahmed Muhtar, daha sonra başkaca yurtdışı tecrübesi olmadan, 1909'da Peşte'ye başşebbender olarak tayin edilmiştir.

İmparatorluğun son günlerine kadar varlığını sürdüren Bâbîâlî Tercüme Odasının yanı sıra, modern bürokrasinin ihtisaslaşmış kalemleri de Osmanlı hariciyesine diplomat yetiştiren kurumlar arasındaydı. Peşte'de başşebbenderlik yapan Halil, Mehmed Feridun, Ali Fuad ve Fahreddin Reşad Beyler Tahrîrât-ı Hâriciye Kaleminde kariyerlerine başlamıştı. İsmail Lütfi Bey, Tahrîrât-ı

⁸² Narda Şebbenderliği 1881'de açılmış ve ilk şebbender olarak Asım Bey görevlendirilmiştir. *BOA, ADVNS.ŞHB.d.* No 2, H. 29 Zilhicce 1298, (M. 22 Kasım 1881), s. 6.

Ecnebiye Kaleminde; Ahmet Hikmet Bey ise Umûr-ı Şehbenderî Kaleminde kariyerlerine adım atmıştı.

Halil Bey, 1869'da hariciye kariyerine başladığında Mahrec-i Aklâm ve Lisân mekteplerinde önce müdür muavini, daha sonra muallim muavini idi. 1870'de önce Atina'ya, daha sonra aynı yıl içinde Floransa'ya ikinci serkâtîp olarak tayin edildiyse de 1872'de istifa etti. Aynı sene, o vakit Tuna valisi olan Ahmed Rasim Paşa'nın refakatiyle Avusturya İmparatoru'nun karşılanmasına memur oldu. Daha sonra fahrî olarak Mezâhip Kalemi müdürlüğünde bulunduktan sonra 28 Aralık 1872'de Altıncı Daire⁸³ tahrir reisi oldu. 1874 senesinde buradaki görevinin sona ermesiyle açıkta kaldıysa da 30 Nisan 1875'te Hocabey'e başşehbender olarak atandı. Ancak iki sene sonra Rusya'ya savaş ilan edilmesiyle Halil Bey İstanbul'a döndü. 7 Temmuz 1877'de ise Peşte başşehbenderliğine getirildi.

Hariciyedeki memuriyetine başlamadan önce İstanbul'da açılan Sergi-i Osmanî İdaresinde görev alan Mehmed Feridun Bey, 1864 senesinde Tahrîrât-ı Hâriciye Odasına girdi. Burada bir sene çalıştıktan sonra Paris Sefareti ataşesi olarak görevlendirildi. Ekim 1868'de Viyana Sefareti ikinci serkâtîbi oldu. Aynı senede Rus Çarı'nın tatil için geldiği Livadya'ya (Kırım) Keçecizade Fuad Paşa başkanlığında görevlendirilen heyet içerisinde yer aldı.⁸⁴ Bu görevden sonra tekrar Viyana'ya döndü ve burada on altı ay kaldı. Daha sonra Paris Sefareti ikinci serkâtîbi oldu. Hariciye teşrifatçısı olan babası Mehmed Kâmil Bey'in İspanya ve Belçika kralları nezdine fevkalade elçi olarak tayin edilmesiyle babasının maiyetine katıldı. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra 1873 senesinde tekrar Paris Sefaretinde görevlendirildi. Burada başkâtîp olmasının yanı sıra üç ay kadar da maslahatgüzarlık yaptı. 1875'te Tahrîrât-ı Hâriciye Odası mümeyyizliğine, 1876'da ise aynı birimin serhalifeliliğine tayin oldu. 1877'de kurulan Hilâl-i Ahmer Komitesinin başkitabetine görevlendirilmesinin yanı sıra Berlin Kongresi için görevlendirilen murahhas heyetinin de başkâtîbi oldu. Bu görevlerden sonra Aralık 1878'de, diplomasi mesleğinde hayli birikim sahibi bir Osmanlı memuru olarak Peşte'ye başşehbender atandı.

⁸³ 1858'de Beyoğlu-Galata Bölgesinde kurulan belediye idaresi. Ayrıntılı bilgi için bk. Tarkan Oktay, "Tanzimat Dönemi İstanbul'da Bir Belediye Örgütlenmesi Örneği Altıncı Daire-i Belediye", *Öneri Dergisi*, Cilt IV, Sayı 15, 2001, s. 157-166.

⁸⁴ Livadya, Rus çarlarının XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaman zaman yaz mevsimini geçirdikleri bir mahaldir. Osmanlı Devleti, Rus çarlarının buraya gelmeleri nedeniyle bir heyet gönderir, bu heyetkiler aracılığıyla iki devleti ilgilendiren meseleler hakkında konuşulurdu. Ayrıntılı bilgi için bk. Mahir Aydın, "Livadya Sefâretleri ve Sefâretnâmeleri", *Belgeler*, Cilt XIV, Sayı 18, 1989-1992, TTK, Ankara, 1992, s. 321-322.

Ali Fuad Bey, 1884'te, 19 yaşında iken Tahrîrât-ı Hâriciye Kaleminde memuriyet hayatına girdi. İlk yurtdışı deneyimini 1891'de Petersburg Sefâreti ikinci kitâbetinde yaşayan Fuad Bey, bir sene sonra mevcut sefaretin başkitâbetine atandı. Burada başkâtipliğe devam ederken aynı zamanda 1894'te Petersburg şehbenderliğine atandı. 1895'te Berlin Sefâreti başkitâbetine gönderildikten sonra aynı sene içinde Viyana Sefâreti başkitâbetine atandı. Daha sonra tekrar Petersburg'a dönen Ali Fuad, burada sefaret müsteşarlığı görevindeydi. Ağustos 1905'te ise Roma Sefâreti müsteşarlığına nakledildi. Burada üç sene görev yaptıktan sonra 1908'de Peşte'ye atandı.⁸⁵

Fahreddin Reşad Bey, 1887'de mülazemetle Hariciye Nezareti Tahrîrât-ı Hâriciye Kalemî İkinci kâtipliğinde kariyerine başladıktan bir sene sonra buradaki görevinden ayrıldı ve Mâliye Nezareti Kupon Kalemine, 1889'da ise Mâliye Nezareti Muhâsebe-i Umûmiye İdaresi Hesâbât-ı Merkeziye Şubesine tayin edildi. 1893'te, yeniden hariciye kadrolarında kendine yer bularak önce Viyana, sonra da 1893'te Roma sefaretlerinin Üçüncü kâtibi oldu. 1897'de Atina Sefareti İkinci kâtipliğinden sonra 1901'de Petersburg Sefareti başkâtibi oldu ve aynı zamanda şehbenderlik vazifesi de uhdesine verildi. Fahreddin Reşad Bey, 1903'te Viyana ve 1904'te Londra sefaretlerinde başkâtip olarak görev yaptı. 1907'de ise Petersburg Sefareti müsteşarlığına atandı. Fahreddin Reşad Bey, 1909'da Berlin Sefareti müsteşarlığına ve nihayet 1912'de ise Peşte şehbenderliğine tayin edildi.⁸⁶

İsmail Lütî Bey'in Tahrîrât-ı Ecnebiyye Kalemine girmesiyle başlayan hariciye kariyerinde 1884'te Peşte'ye kançılar olarak atanması bir dönüm noktası oldu. Bu tarihten itibaren, Kasım 1895'te Peşte'ye başşehbender olarak dönmesine kadar geçen 11 yıllık süre zarfında yalnızca yurt dışı teşkilatında görev aldı. 1884'te Peşte Başşehbenderhanesi kançılarlığından sonra Lütî Bey, 1886'da Bükreş Sefareti üçüncü kâtibi, 1887'de ise ikinci kâtibi atandı. 1888'de Çetine Sefareti başkâtibi olarak tayin edilirken, 1890'da Romanya Sefareti ikinci kâtibi olarak atandı. İsmail Lütî Bey aynı sene içerisinde buradaki görevinden istifa etti ve Nisan 1891'de Liverpool'a başşehbender olarak gönderildi. Burada iki sene kaldıktan sonra Bükreş Sefareti başkâtibi oldu. 1893'te Tahran Sefareti, 1894'te ise Petersburg Sefareti müsteşarı oldu. Ocak 1895'te ise Barselona başşehbenderliğine atandıysa da aynı yılın Kasım ayında görev yeri Peşte olarak değiştirildi.

⁸⁵ BOA, *Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı* (Y.A. HUS.), 519/98, H. 25.02.1326, (M. 29.03.1908).

⁸⁶ Çankaya, *age.*, Cilt III, s. 275.

Son şebbender Ahmed Hikmet Bey de kariyerine hariciye bürokrasisinde başladı. 20 yaşında iken mülazemetle Hariciye Nezareti Umûr-ı Şebbenderî Kalemine girdiyse de kısa bir süre Osmanlı bürokrasisinin başka sahalarında da çalıştı: 1889'da Matbûât-ı Dâhiliye Kalemünde memurdu, 1891'de ise Takvim-i Vekâyi idaresinde mütercim muavinliği yaptı. Ahmet Bey'in ilk yurtdışı deneyimi 1893'te Marsilya Başşebbenderliği kançılarlığına atanması ile gerçekleşti. Daha sonra sırasıyla Poti şebbender vekilliğine ve Kerç şebbender vekilliğine atandı. 1895'te ise asaleten Kerç şebbenderi oldu. Sağlık problemleri nedeniyle buradaki görevinden istifa etti ve İstanbul'a döndü. 1896'da Umûr-ı Şebbenderî Kalemine geri döndü ve uzun süre bu kalemde görev yaptı. Şubat 1908'de Peşte'ye başşebbender olarak atanması gündeme gelmişse de bu makam için tecrübesi yetersiz bulunduğundan ataması gerçekleştirilmemiş⁸⁷ Ahmed Hikmet Bey aynı sene içerisinde Ticâret ve Nâfia Nezareti Ticâret Müdürlüğüne getirilmiştir. 1909'da ise Hariciye Nezareti Umûr-ı Ticâriyye Şubesi Müdürlüğüne geçti. Ahmet Hikmet Bey, yazılan tüm bu görevleri esnasında ayrıca eğitim ve öğretim işleriyle de uğraştı: Mekteb-i Sultânî'de 1898-1908 yılları arasında imlâ, kıraat, Türkçe, kitabet ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1910-1912 yılları arasında Dârülfünûn'da Alman ve Fransız edebiyatı tarihi derslerini okuttu.⁸⁸ Ahmed Hikmet Bey, 1912'de Peşte'ye başşebbender olarak atandı ve I. Cihan Harbi'nde de buradaki görevine devam etti.⁸⁹

Peşte şebbenderleri arasında kariyerine Hariciye Nezareti ile başlamayan tek şebbender Hüseyin Münir Bey'dir. Nâfia Nezareti Tercüme Odası ile başlayan kariyeri, 93 Harbi sırasında Plevne Ordu-yı Hümayûnu refakatinde bulunan Hilâl-i Ahmer Seyyar Hastahanesi kitâbetine memur olarak devam etti. Buradan ayrıldıktan sonra 1880'de Varna Tüccar vekilliğine⁹⁰ tayin oldu. 1881'de Atina Sefareti başkâtibi olarak atandı. Atina'daki görevine sırasında maslahatgüzarlık da yaptı. Buradaki görevinden Mart 1886'da ayrılarak Peşte'ye başşebbender olarak tayin edildiyse de vazifesini izinsiz terk ettiği için Viyana Sefaretinin soruşturması ile azledilmiş, bir süre sonra 5 Ocak 1889'da hayatını kaybetmiştir.

⁸⁷ BOA, BEO, 3364/252261, H. 22.01.1326, (M. 25 Şubat 1908).

⁸⁸ Yıldırım, *age.*, s. 38-39.

⁸⁹ Ahmet Hikmet Bey'in yurda dönüşünden sonra Peşte'deki şebbenderlik kapatılmamış, Cevat Osman (Ülken) Bey kâtip ve Enis Behiç (Koryürek) Bey kançılar olarak temsilcilikte kalmıştı; bk. Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016, s.139-140. Enis Behiç (Koryürek) için bk. Çankaya, *age.*, Cilt IV, s. 1575-1586; Cevat Osman Ülken için ayrıca bk. Harris *age.*, s. 164.

⁹⁰ Tüccar vekili, Romanya ve Bulgaristan gibi imtiyazlı ülkelerde şebbenderlik görevini üstlenen görevliye verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bk. Çakmak, *age.*, s. 221-227.

Hüseyin Münir Bey'in kariyerine hariciyede başlamayıp burada sürdürmesi bir istisna değildir. Nitekim Peşte'de görev yapan Osmanlı başşehbenderleri, sonraki kariyerlerinde Dâhiliye Nezareti başta olmak üzere İmparatorluğun çeşitli bürokratik kademelerinde görev almıştı. Örneğin; Ali Nizamî Bey'i, Mehmed Asım Bey'i, Fahreddin Reşad Bey'i ve Ahmed Muhtar Efendi'yi diplomasi mesleğinin yanı sıra başka makamlarda da görüyoruz.

Ali Nizamî Bey, esasen hariciyede yetişmemişti ve Peşte sonrasında da askeriye geri döndü. 1872'den 1874'e kadar Mekâtib-i Askeriye Nezareti yardımcılığında bulundu. 1875'te Nâfia Nezareti müsteşarlığına, 1875'te ise Rumeli Divân-ı Harbi azalığına atandı. Buradaki görevinden iki sene kadar sonra Mekteb-i Sultânî müdürlüğüne, 1879'da da Teftiş-i Askerî Komisyonu azalığına getirildi ve sonra da İmparatorluğun askerî bürokrasisi içerisinde yer almaya devam etti. 1881'de Urabi İsyanı nedeniyle Mısır'a gönderilen heyetin başında yer alan Ali Nizamî Bey, bu görevle birlikte yeniden diplomasi mesleğine dönecektir. Önce fevkalade elçi olarak 1881'de Berlin'e, oradan da yine aynı unvanla Viyana'ya gönderildi. 1887'de yine fevkalade elçilikle Londra'ya gidecektir.⁹¹

Mehmed Asım Bey Peşte'deki görevinden sonra Kasım 1895'te Atina sefirliğine atandı. Atina sefirliği Asım Bey'in Osmanlı hariciyesindeki son görevi oldu. Buradan döndükten sonra, yalnızca ülke içinde görev alacaktır. 1897'de Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığına, 1900'da ise Aydın vali muavinliğine tayin oldu.

Fahreddin Reşad Bey, Peşte'deki şehbenderlik görevinden sonra 1912'de Karadağ'ın başkenti Çetine'ye elçi olarak tayin edildiyse de Trablusgarp Savaşı nedeniyle İtalya ile yapılacak olan barış konferansına katılmak üzere Viyana'ya gitti. 1913'te Viyana'ya elçi olarak gönderildi. 1914'te büyükelçi vekili olarak Petersburg'a atandı, ancak kısa süre sonra İstanbul'a geri döndü. Takip eden yıllarda Osmanlı sınırları içinde çeşitli hizmetlerde bulundu. 1920'de Hariciye Nezareti müsteşarlığına yükseldi, aynı sene içinde maârif nâzırı oldu. 1921'de bu göreve ek olarak Adliye Nezareti vekilliğini de üstlendi. Damat Ferit Paşa hükümetinin düşmesiyle bahsedilen görevlerden ayrılmak durumunda kaldı. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra ülkeyi terk ederek Avrupa'ya gitti. Yüzellilikler⁹² listesinde bulunan Fahreddin Reşad, çıkarılan genel af üzerine 1939'da ülkeye geri döndü, 1942'de vefat etti.⁹³

⁹¹ Kaşıkçı, agm., s. 96-98.

⁹² 1924'te Büyük Millet Meclisi tarafından, İstiklal Harbi sırasında Millî Mücadeleyi baltalamaya çalışan çeşitli meslek gruplarındaki 150 kişinin yurtdışına çıkarılmaları kararı alınmıştı. Bahsedilen bu kişilerin bulunduğu listeye yüzellilikler listesi adı verilir. Bu kişiler 1927'de vatandaşlıktan

Ahmed Muhtar Bey de Peşte'deki görevinden sonra 1912'de Atina sefiri oldu. 1916'da Lahey'de elçi vekilliği yaptı. 1918'de ise Kiev'e elçi olarak atandı. 18 Aralık 1919'da yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili oldu. Meclisin kapatılması üzerine Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geldi ve 3 Haziran 1920'de TBMM Genel Kuruluna İstanbul milletvekili olarak takdim edildi. Birinci Meclis'te Ahmed Muhtar Bey, esas olarak dışişleri ile alakalı meselelerde görev yaptı; hatta 1921'de kısa bir süre için Hariciye Vekâletine vekillik etti. Aynı yıl Tiflis temsilciliğine getirildi, 9 Aralık 1922'de ise Moskova'ya büyükelçi olarak atandı. Moskova elçiliğinden sonra bir süre yine Mecliste görev aldıysa da 20 Eylül 1927'de, bu defa Vaşington'a büyükelçi olarak gönderildi.⁹⁴ Ahmed Muhtar, Nisan 1934'te bir defa daha diplomatlık mesleğine ara vermiş ve Kastamonu'dan milletvekili seçilerek yeniden siyasete dönmüştür.⁹⁵

Ahmed Muhtar Bey, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan başarılı bir kariyerin sahibiydi, ancak tek örneği değildi. Peşte'deki son şebhender Ahmet Hikmet Bey ülkeye dönünce Abdülmecid Efendi'nin mabeyncisi oldu ve 1924'e kadar bu görevde kaldı. Hilafetin kaldırılmasından sonra Ahmed Hikmet Bey, Hariciye Vekâleti Umûr-ı Şebhenderî ve Ticâriye Müdürlüğüne, daha sonra da Müdür-i Umûmîliğine atandı. 9 Kasım 1925'te ise Hariciye Nezareti müsteşarlığına getirildi. Buradaki görevinden hastalığı nedeniyle istifa etti ve kısa bir süre hayatını kaybetti.⁹⁶

Ahmed Hikmet Bey gibi İsmail Lütfi Bey de Peşte'deki başşebhenderliği sonrasında mabeynciliğe getirilmişti, fakat öncesinde bir süre Tahrîrât-ı Hâriciye Kitâbetinde bulundu. Lütfi Bey, Nisan 1909'da Sultan Reşad'ın saray başmabeynciliğine tayin edildi. 1912'de buradan ayrıldıktan sonra altı sene kadar hiçbir memuriyette bulunmadı. 1918'de iradesi dışında yeniden başmabeynciliğe atandı. Osmanlı Padişahı Vahdeddin'in tahta çıkmasıyla buradaki görevinden

çıkarılmışlarsa da 1938'teki genel af ile ülkeye dönmelerine karar verilmişti. Ayrıntılı bilgi için bk. Şaduman Halıcı, *Yüzellikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1998.

⁹³ Çankaya, *age.*, Cilt III, s. 276.

⁹⁴ Şimşir, agm., s. 327. O dönem ABD'nin Ankara Büyükelçisi Joseph C. Grew, Ahmet Muhtar Bey için "Türk diplomatlarının duvayeni", "eski ekolden yetişmiş bir diplomat" ifadelerini kullanmıştı. Şimşir, agm., s. 327-328.

⁹⁵ Şimşir, agm., s. 340.

⁹⁶ Yıldırım, *age.*, s. 39.

alındı ve vefatına kadar herhangi bir resmi görevde bulunmayıp gazetecilik mesleğini benimsedi.⁹⁷

Peşte'de görev yapmış bazı şehbenderler ise kariyerine yalnızca hariciyede devam ettiler. Örneğin, Mahmud Esad Bey Peşte'den sonra Atina'da (1872), Roma'da (1876), Viyana'da (1877), Paris'te (1880 ve 1885) ve Madrid'de (1881) Osmanlı çıkarlarını gerek orta elçi gerek büyükelçi gerekse özel temsilci olarak savundu. Bu zaman zarfında kısa bir süre için Hariciye Nezareti müsteşarlığı da yapan Mahmud Esad, rahatsızlığı nedeniyle 1894'te Paris'ten ayrılmış, bir süre sonra da vefat etmiştir. Esad Paşa'nın kariyeri gösteriyor ki, 1830-1870 yılları arasında Osmanlı Hariciye Nezaretinin teşkilat yapısı oluşmuş ve oturmuştur.⁹⁸

Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi, Peşte'den ayrıldıktan sonra üç sene kadar İstanbul'da yeni görev beklemiş, nihayet 1879'da Belgrad Sefaretine atanmıştır. Hüseyin Hüsnü Sermed, 1881'de ise Madrid'de orta elçi olacak, 1886'da ise vefat edecektir. Kariyerine bütünüyle hariciyede devam eden son isim ise Mehmed Feridun Beydir. Feridun Bey, 1886'da Atina'da, 1888'de Bükreş'te, 1890'da ise Belgrad'da orta elçi olarak görev yaptı. 1895'te Madrid, 1897'de ise Atina'da Osmanlı sefiri bulunan Feridun Bey, 1899'da Fransa'ya gönderilen öğrencilerle ilgilenmek üzere yeniden kurulan Talebe-i Osmanî Nâzırlığına getirildi. Mehmed Feridun Bey, 1903'te vefat etmiştir.⁹⁹ Ali Fuad Bey ise Peşte'deki görevinden 1909 senesinde ayrılmış ve daha sonra Belgrad'a elçi olarak atanmıştır.¹⁰⁰ 1917-1919 tarihleri arasında ise Kopenhag'da elçilik yapmıştır.¹⁰¹

Peşte şehbenderleri arasında kariyeri diğerlerinden büsbütün farklılaşan ise Halil Bey'dir. Peşte öncesinde Atina ve Floransa'daki Osmanlı diplomatik temsilciliklerinde kısa zamanlarla görev yapan Halil, 1875'te Hocabey'e şehbender olarak tayin edildiğinde Osmanlı hariciyesinde kariyer sahibi olmak imkânına kavuşmuştu. Ancak Peşte'de bir seneden biraz uzun bir süre başşehbenderlik yaptıktan sonra, İstanbul'dayken görevinden ayrılmış ve bu tarihten itibaren İmparatorluğun vilayetlerinde müşavirlik (Girit), mutasarrıflık (Tırhala ve Serfiçe) ve valilik (1887'de Van, 1892'de Sivas, 1897'de

⁹⁷ Lütfi Bey'in buradaki görevinden alınma sebebi dönemin sadrazamı Damat Ferit Paşa ile yaşadığı bir tartışmadan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Yay. Haz. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1979, s. 8-9.

⁹⁸ Kunalp, agm., s. 114.

⁹⁹ Ballı, agm., s. 1742.

¹⁰⁰ BOA, İ.HR., 417/43, H. 28.04.1327, (M. 19 Mayıs 1909).

¹⁰¹ BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4496/337173 H. 06.03.1336, (M. 20.12.1917); BEO, 4589/344150, H. 07.12.1337, (M. 07.12.1919).

Hüdavendigâr, 1903'te Beyrut) yapmıştır. Beyrut'tan sonra 1912'de tekrar Hüdavendigâr valiliğine atanmışsa da hastalıkları nedeniyle gidememiş ve sonrasında emekliye ayrılmıştır.

Sonuç

XIX. yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin yansıması olarak bir yandan yeni kurumlar ortaya çıkar, yeni kanun ve nizamnameler yayımlanırken, yani devlet dönüşürken, diğer yandan da devletin memurları önceki asırlara göre toplumun her sınıf ve zümresinden seçilmeye başlamıştı. Bu, klasik çağdaki hane politikaları ve himaye ilişkilerinin yerini modern eğitim kurumlarının almasıyla mümkün olacaktı. Ancak, İmparatorluk genelinde modern eğitim kurumlarının ortaya çıkışı uzun bir zaman dilimine yayılmıştı. Bu durum her sınıftan ve zümreden Osmanlı tebaasının eğitime ulaşmasının, kendisini devlet kadrolarında memur olarak bulmasının önünü tedricen açmıştır. Eğitime erişimdeki sorunlar da burada özellikle dikkate alınmalıdır. Hariciye gibi kalifiye personelin istihdam edildiği bir alanın ilk bakışta dar bir sınıf ve zümreye aitmiş gibi görünmesinin temelinde bu keyfiyet bulunur.

Peşte şebbenderlerinin prosopografik analizi yapıldığında, bunlar her ne kadar sayıca küçük bir grubu teşkil ediyor olsalar bile, “Osmanlı diplomatı kimdir?” sorusuna verilecek cevaplar arasında bu kimselerin eğitime erişebilen kimseler olduğu yer almalıdır. Modern eğitim kurumlarının ortaya çıkışından önce, medreselerde eğitim görmüş (Ali Nizamî, Ahmed Muhtar) yahut ailesinin imkânları sayesinde özel eğitim almış (Hüseyin Hüsnü Sermed) örneklerin dışında, sıbyan mektebi, rüştiye ve idadi gibi yeni okullardan mezun olanlar çoğunlukta idi. Bu yargının Peşte şebbenderleri dışında modern çağda Osmanlı hariciye memurlarının geneli için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Modern kurumların ortaya çıkışıyla birlikte, ailevi ya da kişisel ilişkilerin Osmanlı dünyasında kariyer basamaklarını çıkarmakta herhangi bir öneminin kalmadığı söylenemez. Eğitime erişim elbette ailenin maddî ve sosyal durumuyla alakalıydı, ancak bunlar memuriyete kabul edilirken de önemli olmalıdır. Nitekim Peşte şebbenderleri arasında soylu ailelere mensup olanlar vardı: Mahmud Esad Bey (sonra Paşa), Bayındırlızâdelere; Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi, Tîmurtaş-beyzâdelere; Halil Bey, Alizotilere; Mehmed Feridun Bey, seyit kökenli bir aileye; İsmail Lütî Bey, Simavîzâdelere; Fahreddin Reşad ise Rumbeyoğullarına mensuptu. Zikredilen bu şebbenderler arasında Halil ve İsmail Lütî beyler aynı zamanda paşa çocuklarıydı; Mehmed Feridun'un babası ise hariciye de dahil olmak üzere İmparatorluk bürokrasisinde yüksek makamlarda bulunmuştu. Hüseyin Hüsnü Sermed'in babası Divân-ı Hümâyûn Kalemi memurlarındandı. Mahmud Esad'ın babası ise ilmiye sınıfına mensuptu.

Bu örneklere karşın, Peşte şehbenderliği Osmanlı hariciyesinde paşazâdelere tahsis edilmiş bir memuriyet değildir. Babasının kimliği hakkında malumat sahibi olmadığımız Ali Nizamî haricinde, diğer bütün Peşte şehbenderleri de bir şekilde Osmanlı bürokrasisinde çalışmış, çalışan babaların çocuklarıydı. Bunların memuriyetleri ise çocuklarına prestij sağlamaktan uzaktı. Örneğin Rüşmât Emâneti memurlarından olan Mehmed Cahid'in oğlu olan Mehmed Asım; Kars, Narda ve Peşte şehbenderliklerinden sonra Atina'da elçi olacaktı. Mehmed Asım'ın kariyeri, Osmanlı hariciye bürokrasisinin kimlere açık olduğuna dair bir örnek teşkil eder. Keza, her ne kadar ilmiye sınıfından bir babanın çocuğu olsa da Mahmud Esad, 1858'de dahil olduğu hariciye bürokrasisinde, ancak 1869'da şehbenderlik makamına tayin olmuştu. Peşte, Mahmud Esad'ın ilk önemli göreviydi, ancak bundan sonraki kariyeri de basamak basamak ilerleyecekti. Mehmed Feridun Bey'in ve Ali Fuad beylerin kariyerleri de buna bir başka örnek teşkil eder.

Yine de Osmanlı bürokrasisinin gittikçe ihtisaslaşmasına karşın hariciye ve mülkiye memurlarının kimi zaman yer değiştirdikleri de dikkate değerdir. Peşte'de şehbenderlik yapmış bazı isimler (Halil, Mehmed Asım, İsmail Lütfi, Fahreddin Reşad, Ahmed Hikmet) daha sonra mülkiye yahut saray teşkilatında görev aldılar. Bu isimler arasında Ahmed Hikmet, hilafetin ilgasından sonra yeniden hariciye kariyerine dönmüş, ancak yalnızca merkez teşkilatında görev almıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir kariyere sahip olan Ahmed Muhtar ise, Millî Mücadele döneminden itibaren Meclis'te yer alması dolayısıyla siyasetle iç içe olmuş, fakat gerek İstiklal Harbi sırasında (Tiflis ve Moskova) gerekse sonrasında (Vaşington) genç Cumhuriyetin hariciye kadrolarında parlak bir isim olarak görev yapacaktı. Ahmed Muhtar'ın kariyeri göstermektedir ki İmparatorluğun modern kurumlarında eğitim görmüş, hariciyede (Şüphesiz buna mülkiye ve askeriye de eklenmelidir.) yetişmiş ve mesai harcamış kimseler, yeni devletin de önemli kadrolarını oluşturacaktır. Bu bağlamda söylenmesi gereken son söz, İmparatorluktan Cumhuriyete miras kalan bu kadroların biyografilerinin daha fazla araştırmaya konu edilmesi gerektiğidir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Bab-ı Asafî Amedi Kalemî (A. {AMD.})

54/76, 13.10.1271.

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

3364/252261, 22.01.1326; 3998/299782, 14.02.1330; 4496/337173, 06.03.1336; 4589/344150, 07.12.1337.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d)

1/604, 29.12.1253; 26/251, 29.12.1263; 1/594, 29.12.1267; 1/638, 29.12.1270; 1/764, 29.12.1278; 38/363, 29.12.1287; 38/423, 29.12.1267.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD)

570/59, 16. 05.1877.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT)

112/91, 26.10.1271; 115/41, 29.07.1855; 660/16, 21.04.1286; 660/20, 21.04.1286.

Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyyeti (HR.SAİD)

1/18, 25.02.1304; 5/28, 17.03.1315, 14/11, 19.12.1324.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO)

320/39, 19.12.1857; 328/58, 20.01.1869; 616/92, 08.03.1869.

İrâde Hariciye (İ.HR)

234/13797, 14.06.1285; 235/13934, 02.11.1285; 417/43, 28.04.1327.

Şehbenderlik Defterleri (A.DVNS.ŞHB.d)

No 1,2,3.

Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A. HUS.),

519/98, 25.02.1326.

Yayımlanmış Kaynaklar

Düstur, Zeyl, Cilt 2, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299.

Salname-i Devlet-i Âliyye 1272 (1856), 1273 (1857), 1274 (1858), 1275 (1859), 1276 (1860), 1277 (1861), 1278 (1861), 1284 (1867).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ABDULLAH Fevziye (2010) Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Hayatı ve San'atı, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt IX, Aralık, s. 1-34.

AKPINAR Mahmut (2001) *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

- (2014) Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 1, Haziran, s. 59-85.
- (2015) Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895), *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 5, Bahar, s. 29-52.
- AKYILDIZ Ali (2019) Mekteb-i Maârif-i Adliye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2, Ankara, s. 236-238.
- AKYILMAZ Sevgi Gül (1990) *Reis-ül Küttâb ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- ANAR Turgay (2023) *Penceremden Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Resimli Gazete Yazıları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- AYDIN Mahir (1992) Livadya Sefâretleri ve Sefâretnâmeleri, *Belgeler*, Cilt XIV, Sayı 18, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- BALCI Sezai (2008) Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 44, s. 77-98.
- BALLI Muhammet (2021) Bir Osmanlı Diplomatu: Mehmed Feridun Bey (1847-1903), *History Studies*, Cilt XIII, Sayı 6 (Aralık), s. 1729-1749.
- BARUTÇU İrem (2021) *Babîâli Tanrıları Simavi Ailesi*, Destek Yayınları, İstanbul.
- BAYINDIR Cem (2019) *İsmail Lütfî Bey (Simavi) ve Liverpool Başşebbenderliği*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BEYDİLLİ Kemal (2013) Viyana, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XLIII, İstanbul, s. 113-119.
- BOSTAN Zeynep (2021) *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- BOUQUET Oliver (2016) *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, Çev. Devrim ÇETİNKASAP, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- COLES D. C. - NETTING F. E. - O'CONNOR M. K. (2018) Using Prosopography to Raise the Voices of Those Erased in Social Work History, *Affilia*, Cilt 33, Sayı 1, s. 85-97.
- ÇAKMAK Aydın (2020) *Türk Dışışleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- ÇANKAYA Ali (1968-1969) *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. III, Mars Matbaası, Ankara.
- (1968-1969) *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt IV, Mars Matbaası, Ankara.
- DİZDAROĞLU Hikmet (1964) *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DÖNMEZ Ahmet (2006) *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Daimî Elçiliklerin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ERDEM Gökhan (2008) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- FINDLEY Carter V. (2011) *Kalemiyeden Mülkiye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül ÇAĞALI GÜVEN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- (2014) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GİRGİN Kemal (1992) *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- GÖR Emre (2019) 1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Cilt II, Sayı 1, Mayıs, s. 70-85.
- HALICI Şaduman (1998) *Yüzellilikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- HARRIS George S. (2010) *Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies*, The Isis Press, İstanbul.
- HİSAR Abdülhak Şinasi (2011) *Ali Nizâmî Beyin Alafrangalığı ve Şeybliği*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İPŞİRLİ Mehmet (1989) Ahmed Muhtar Efendi, Turşucuzâde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul, s. 106.
- İŞKODRA Mazlum M. (1966) *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, Cilt I, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- KAHRAMAN Alim (2020) Müftüoğlu Ahmet Hikmet (1870-1927), *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXI, Ankara, s. 507-508.
- KARAKOÇ Sarkis (2006) *Külliyât-ı Kavânin*, Cilt II, Yay. Haz. M. Âkif AYDIN-Fethi GEDİKLİ vd., Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- KAŞIKÇI Rıdvan (2020) Ali Nizami Paşa'nın (1821-1893) Askeri ve Diplomatik Görevleri ve Osmanlı Siyasetindeki Yeri, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 20, Güz, s. 73-103.
- KILIÇ Selda (2016) Macaristan'daki İlk Şehbenderlik ve Peşte Şehbenderi Feridun Bey, *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman*, Budapeşte, Macaristan. (Yayımlanmamış bildiri)
- KILIÇ Musa (2018) Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Kurumu, *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA -Uğur KURTARAN, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 95-115.
- (2019) Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Rum Diplomatın Portresi; Viyana Maslahatgüzarı Yanko Mavroyani (Jean Mavroyeni), *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Ed. İrşad Sami YUCA-Hidayet KARA, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 169-188.
- (2024) Osmanlı Devleti'nin Peşte (Budapeşte) Başşehbenderliği ve Başşehbenderleri (1868-1918), *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Türk-Macar İlişkileri 100. Yıl uluslararası Sempozyumu 14-15 Kasım 2024*, Kütahya. (Yayımlanmamış bildiri)
- KUNERALP Sinan (1999) Tanzimat sonrası Osmanlı Sefirleri, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Yay. Haz. İsmail SOYSAL, TTK, Ankara, s. 113-126.
- KURANERCÜMEND (1988) *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- LEWIS Bernard (2000) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- OKTAY Tarkan (2001) Tanzimat Dönemi İstanbul'da Bir Belediye Örgütlenmesi Örneği Altıncı Dâire-i Belediye, *Öneri Dergisi*, Cilt IV, Sayı 15, s. 157-166.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2007) Pasarofça Antlaşması, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIV, İstanbul, s. 177-181.
- PAKALIN Mehmed Zeki (2008) *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- (2008) *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Cilt VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- (2008) *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Cilt VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1318/1900* (2003), Yay. Haz. Ahmed Nezih GALİTEKİN, İşaret Yayınları, İstanbul.
- SARAL Emre (2016) *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SARIYILDIZ Gülten (2002) Osmanlı Bürokrasisine Kâtip Yetiştirmek İçin Açılan Modern Bir Eğitim Kurumu: Mekteb-i Maarif-i Aklâm (Mahrec-i Aklâm), *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, Sayı 6, s. 17-30.
- (2004) *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi*, Der Yayınları, İstanbul.
- SİMAVÎ Lütî (1979) *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Yay. Haz. Şemsettin KUTLU, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- SOSYAL İsmail (1999) Umûr-ı Hariciye Nezareti'nin Kurulması (1836), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, s. 71-78.
- STONE Lawrence (1971) Prosopography, *Daedalus*, Volume 100, No 1, s. 46-79.
- SÜREYYA Mehmed (1996) *Sicill-i Osmanî*, Cilt I, Yay. Haz. Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- (1996) *Sicill-i Osmanî*, Cilt II, Yay. Haz. Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞİR Bilâl N. (1977) Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927), *Belleken*, Cilt XLI, Sayı 162 (Nisan), s. 277-356.
- TEKİN TÜRKER Nil (2012) *Peşte Günleri Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Özel Mektupları Giriş, Notlar ve Mektupların Çevirisi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- TEMİZER Abidin - SERBESTOĞLU İbrahim (2020) Osmanlı Devleti'nin İlk Belgrad Elçisi: Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi ve Sırbistan'daki Faaliyetleri, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar II*, Ed. Alaaddin AKÖZ vd., Palet Yayınları, Konya, s. 337-348.
- TETİK Ahmet (1999) *Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

TEVETOĞLU Fethi (1986) *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

UNAT Faik Reşit (1968) *Osmanlı Seyirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara.

UZUN Beyza (2022) *A[DVNS-ŞHB.d (1899-1900/H.1317)] 2 Numaralı Şebbenderlik Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YILDIRIM Tahsin (2020) *Son Şebbender Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Süreli Yayınlar

Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für die Jahre 1871 und 1872

Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für die Jahre 1873

Adressenbuch von Budapest

Adressenbuch von Budapest für das Jahr 1881.

Allgemeine Zeitung

Budapesti Czim-És Lakjegyzék.

Pester Lloyd

İnternet Kaynakları

Magyar Nemzeti Digitális Archívum (Macar Millî Dijital Arşivi)

https://mandadb.hu/tetel/442583/Thonetudvar_berpalota_Budapest_1900_korul (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2024)